

némelyik szakmunkát, melyet cím szerint az irodalomról, vagy a történelemből írtak. De jut szellemi kincseiből másoknak is, ha nem járnak a kislátóköri tudomány szemellenzójével. Markolhatnak bőven, annak az egyetemes látóköri tudósnak kincseiből, aki gyökerében ragadott meg minden kérdést, ami csak ennek az országnak problematikájához tartozik: hitéletit, világnézetit, tudományost, művészi, társadalmi, a jelenre, a multra, az életre és az elméletre vonatkozót egyaránt.

Az *Életem* utolsó fejezetének címe: *Este*. De ez az est még nem jelenti ennek a pályának a végét. Testi bajjal küzdödé, csökkentett erővel is, folyik a munka tovább. A könyv utolsó lapjai nemcsak az összegyűjtött munkák jegyzékét tartalmazzák, hanem az előkészületben levőket is. Várjuk őket s még azokat is, amelyek nincsenek ott megemlítve. Mert tudjuk, hogy este jobban megnyílnak a szívek és a lelkek, és néha éppen akkor hangzanak el azok a szavak, melyek egyenest „beszállnak a szív közepébe.” Tanu rá ez a könyv is.

M. J.

Magyar színjátszás a megszállt Szabadkán.

A trianoni Jugoszláviában kabaré volt az első magyarnyelvű előadás: 1919. február 8-án, a szabadkai „Műpártolók körének” kabaréja. De hiszen mindegy volt az, hogy kabaré-e, vagy az Ember tragédiája: magyar előadás volt, és csak ez volt a fontos. A Városi Színház színpadán ismét megszólalhattak az előadók, a színészek, akik nem voltak ugyan színészek, de magyarok voltak, magyarul beszéltek, magyarul nevettek és magyarul nevettek. Furcsa erre visszaemlékezni ma, amikor szinte

már nem is tudjuk elképzelni, hogy másképpen islehetett a megint magyar Szabadkán... Akkor bizony, nagy dolog volt.

Egy ilyen kis kabaréért mozgósítani kellett minden összeköttetést a rendőrségen, főszolgabírószágon, városvezetőségénél. Egy ilyen kis kabarétréfát komoly, pirosce-ruzás urak vizsgálgattak, szagolgáttak, kóstolgáttak, farigcsáltak addig, amíg megfelelt minden állampolitikai és többségpolitikai szempontnak. Nem kabaré volt: ezt tudta a rendőrség, de tudta a közönség is. Ez az első magyarnyelvű színelőadás volt, itt sirni lehetett és itt-sirni is kellett a tréfákon...

Aztán következtek: ... a *Régi szerető*, a *Piros bugyelláris*, a *Cifra nyomorúság*... és lassan, nagyon lassan, de egyszer csak lettek már színészeink és volt már közönségünk.

És ezek a színészek, akik az anyaországi fogalmak szerint csak játékos, nehézbeszédű, ügyetlen kis műkedvelők voltak: papok lettek hordók felett és szérük alatt, kocsmákban és kávéházakban: papok, a magyar szó és a magyar hit papjai.

Nem sokkal később, néhány „igazi” színész is visszajött, ki a katonaságtól, ki otthagya az anyaországi deszkákat, a sikert, csak azért, hogy itthon hirdesse a magyar szót és, hogy tanítson ott, ahol alig maradt tanító. Így jöttek haza Garay Béla a pécsi Nemzeti Színháztól, Nyáray Rezső a kecskeméti színháztól, Deák Kornél a nagyváradi színháztól, Szabó Márton, Berczik Margit, Doktor Margit, Zsigmondi Ferenc, Köhalmi Pál és végül Vincze Mihály, aki előbb az amerikai Magyar Színház tagjaként hirdette a magyar kulturát az ujjvilágban.

Volt idő, és nagyobbrészt csak

ilyen idő volt, amikor csak a színpadokon lehetett magyarul beszélni, amikor egy-egy operett előadása iskola, pártgyűlés, tüntetés és dacos felkiáltás volt, hiszen kémlelő szemek lestek minden magyar megmozdulást, belefurakodtak a cigányok hegedűjébe, a papok imakönyvébe, megzavarták a szerelmesek csendes esti sétáit és a gyermekek jókedvét is. Csak a „színházakban“ jöhettek össze hosszú éveken át a magyarok és csillogó szemekkel csak a színházakban nyelhettek a magyar ígét, a magyar kultúra néhány cseppjét. Tanyákon, kis falvakban az emberek csak a színelőadásokon lehettek részesei, munkásai és gyermekei a nagy magyar családnak. Szomjas lelkük csak ott telhetett meg örömmel, sírással, nevetéssel...

1920 elején kezdte meg ismét működését a szabadkai Katolikus Legényegylet műkedvelő csoportja. Az előadóterem tönkrement a háború alatt, még a padlót is feltűzelték és a diszleteket is. Bizony, a csupaszon maradt nagytermet csak a forró lelkesedéssel diszithették 1920 május 23-án, amikor is a *Sárga csikót* mutatták be a szabadkai magyaroknak. Mintha a mesében olvasnánk, még székek sem voltak a teremben, és a közönség maga hozta hazulról az ülőhelyeket. A piaci árusoktól kölcsönkért karbidlámpák világították a világot jelent deszkákat, de így is nyolcszor került színre a *Sárga csikó* és utána hosszú sorban a *Gyimesi vadvirág*, *Buzavirág*, *Cigány*, *Cigányprimás*, *Gül Baba*, *Mágnás Miska* és a budapesti színházak ujdonságai. A Katolikus Legényegylet színpadán kezdte meg húszesztendősi szerepléseinek sorozatát. Raczkó Ilona, a szabadkai műkedvelés dédelgetett primadonnája.

Aztán... betiltották a Legényegylet működését, azzal a furcsa indokolással, hogy Szabadkán nemcsak a magyarok katolikusok, de vannak katolikus szlávok is és így egy katolikus egyesület nem rendezhet magyarnyelvű előadásokat.

A szabadkai színjátszás irányítását ekkor Szabó Márton vette át, aki együttesével végigjárta Bácska, és Bánát csaknem valamennyi községét, és, ahol csak lehetett, meg is szervezte, be is tanította a helyi műkedvelőket. De hiába eredményezett táblás házat az együttes valamennyi előadása, a lehetetlenül magas adókkal nyomorított magyar kulturmunka nagy ráfizetéssel végződött. Szabó Márton együttese mintegy ötven darabot mutatott be Szabadkán, Ujvidéken, Zomborban, Zentán, Nagybecskereken, Belgrádban és mindenütt, ahol várták és ahová hívták a magyar szó papjait. Raczkó Ilona, Weisz Irén, Czibor Julia; B. Török Margit, Deutsch Janka, Kelemen Margit, Garay Béla, Kóhalmi Pál, Garayné Péntes Sári, Koncz Dániel, Kiss Jenő, Keresztes Sándor és Vincze Mihály voltak a társulat erősségei, de ki is tudná felsorolni a huszonhárom esztendő valamennyi nevét, akik valamennyien egyforma lelkesedéssel állottak a magyar ügy szolgálatába és fáradhatatlanul járták a Bácska és Bánát magyar községeit, kis kocsmák füstös, sötét dobogóin magyar mesevilágot teremteni.

Szabó Márton társulata 1933-ban oszlott fel, de az együttes tagjai a Magyar Olvasóköri nyitottak új fejezetet Bácska magyar színjátszásának történetében.

A régi Függetlenségi Kör jogutódja, a szabadkai Magyar Népkör, majd betiltása után a Ma-

gyar Olvasókör előadásai már túl-
nőttek a műkedvelő jellegen: ál-
landó társulattal, állandó közön-
séget teremtettek, és egy-egy be-
mutatóra szívesen és lelkesen
jöttek el a magyarok a messzi vi-
déki községekből is.

A Magyar Olvasókör agilis elnö-
ke, Nojcsek Géza tette lehetővé,
hogy modern, minden követel-
ménynek megfelelő színpadot
kapjon a Népkör és a színházi bi-
zottság, amelynek Szánthó Róbert,
a nemrégiben tragikus körülmé-
nyek között elhunyt evangélikus
lelkész állott az élén, Garay Bé-
lát, a pécsi Nemzeti Színház volt
tagját bízta meg az előadások ren-
dezésével. Itt került színre Ibsen
drámája, a *Kisértetek*, a *Csók-
vásár*, *Dr. Szabó Juci*, *Te csak pi-
pálj Ladányi*, *Aranyember*, a
Noszthy fiú esete Tóth Marival,
Iglói diákok és 1928 őszén Zilahy
Lajos szép darabja, a *Süt a nap*.

Négy esztendei kényszerszünet
után, csak 1932-ben folytathatta
működését a Népköri gárda. Az
újjaszervezett szintársulat — is-
mét Garay Béla vezetésével —
1933-ban a Népkör állandó tár-
sulatává alakult. Sajnos, ismét
csak rövid időre, mert 1934-ben
Jugoszlávia rövidlátó hatóságai
betiltották a Népkör működését.

1936 decemberében a most már
Magyar Olvasókör néven enge-
délyezett Népkör azonnal hozzá-
kezdett az együttes megszervezé-
séhez. Zsigmondy Cathry Ferenc
vette át az együttes vezetését és
nemsokára lelkes szeretettel ün-
nepelték Cathry bácsi színészi
működésének 45 éves jubileumát.
Aztán... elment Cathry bácsi,
akinek nem adatott megérni a
boldog magyar Husvét ünnepi
ragyogását.

Jugoszlávia utolsó négy esz-
tendejében aránylag zavartalanul
működött a szabadkai Magyar Ol-

vasókör. Garay Béla és Szabó
Márton együttesen vezették a
társulatot, amely a vidéki színvo-
nalat messze túlhaladó pompás,
színes előadásokkal gyönyörköd-
tette a Vajdaság magyarjait. Az
Olvasókör színpadán mutatták be
többek között Cziráky Imre, a ki-
tűnő délvidéki író Muskátli című
énekes darabját, amely Garay
Béla művészi rendezésében több
mint 50 előadásban került színre
a Délvidéken.

Azt írtuk: aránylag zavartala-
nul... Nos, minden szindarab el-
sősorban is a rendőrkapitány pi-
ros ceruzája elé került, aki néha
már a naivitás határán mozgó
óvatossággal huzigált ki mindent,
ami bántotta nagyszláv ábrándo-
kat kergető fantáziáját. Így, Új-
vidéken, a *Néma levante* csak
„Néma lovag” címmel kerülhe-
tett előadásra, mert tiltott szó
volt itt a levante 23 esztendeig.
Ilyen tilos szó volt még a „Bu-
dapest”, a „pengő” és a „huszár”
is...

A színészek persze igyekeztek
kijátszani a tilalmakat úgy, hogy
amikor csak lehetett Budapest hely-
lyett nem Belgrádot, de „fővá-
rost” mondtak; száz pengő helyett
nem száz dinárt, hanem „szá-
zast” és minden néző tudta, hogy
most mégis Budapesten van, iga-
zi és örök fővárosában és csak
azért is pengővel fizet. A „*Tatár-
járás*” huszárjai bizony olyan
egyenruhát viseltek, amely nem
hasonlított egyetlen hadsereg
egyenruhájához sem, mégis a ma-
gyar huszárokat látta mindenki
a színpadon és mégis feldübörgött
a magyar huszárokat köszöntő
fergeteges lelkesedés.

Egyszer egy színpadi bírósági
tárgyalás során, éppen gyertyát
gyújtottak a színen az eskütétel-
hez, amikor a nézőtér felugrott
a szegedi nyomdászsegédből lett

detektívfnök, Blázsics, és megakadályozta az előadás folytatását. A kitűnő Sherlock Holmes irredenta tüntetést álmódott, a gyertya piros lángja, fehér törzse és a bírósági asztal zöld posztója a rettegett magyar színeket juttatta eszébe.

Különös, szinte tréfás dolgok ezek ma. Tegnap még nagyon komoly dolgok voltak... Tegnap még kék, piros, lila, vagy akár milyen pántlikát tűzhettek a hajjukba a magyar lányok, csak zöldet nem a piros mellé. És akkor a zöldlajbis magyar legény mellé csak azért is pirospruszlikos magyar leány állott a színre... külön-külön mindegyik mást mutatott, de együtt mégis piros-fehér-zöldet mutattak a színpadon. Így lehetett, de így sem mindig...

Például 1932-ben sem lehetett, amikor valamennyi engedély birtokában Nagybecskerekre ment vendégszerepelni a társulat. Ott a harmadik előadáson kitört a háború. Szerb nacionalista diákok tüzilármával és bűzbombával zavarták meg az előadást. Egyik nemzetmentő nacionalista kicsavarta az egyik biztosítékot, úgy, hogy az egész színház sötétbe borult. Ebben a pillanatban a karzatról éles fütty sivített fel, ordítani, lármázni kezdtek és valaki elkiáltotta magát: „Tűz van!” A két szónak szörnyű hatása volt. A közönség felugrott, mindenki menekülni kezdett és a sötétben egymást taposták az emberek.

Nagybecskereken nem volt aztán magyar előadás sokáig...

Szinte a színészet hőskorára emlékeztet a szabadkaiak vendégszereplése a baranyai Löcs községben. Elvitték a baranyai szórványmagyarságnak a „Földindulást”. Vitték a szó igazi értelmében, hiszen Löcsnek vasútja

sincs és a színészek, felszerelésüket kocsikra rakva, gyalog tették meg a mintegy harminckilométeres utat a legközelebbi vasútállomástól. Megérte. A nyolcszáz lakosú községben ezeröttszáz ember jelent meg a darab szabadtéri előadásán, ezeröttszáz olyan magyar, aki még színházat sem látott. Soha hálásabb közönség színésznek még nem tapsolt, szerző szaván még nem lelkesedett...

A Magyar Olvasókör előadásainak jelentőségét alig lehet felmérni. Mindenén túl, ezek az előadások jelentették az Olvasókör egyetlen jövedelmi forrását, a tagdíjakon kívül. Színelőadások tették lehetővé az analfabéták oktatását, a könyvtár bővítését, irodalmi esték rendezését, a szegény magyarok támogatását és Szabadka tanyavilágának magyar megszervezését.

És a szerbek számoltak ezzel. Legalább az anyagi sikert igyekeztek megakadályozni minden eszközzel. Amíg a szerbnyelvű és egyébként is szubventionált előadások teljesen adómentesek voltak, ingyen színházterem és világítás-szolgáltatással, a magyar nyelvű előadások után 46% (később 33%) adót kellett fizetni a bruttó bevételből. Fizetni kellett, holott törvényük szerint a kultúregyesületek minden előadása adómentes volt. Az Olvasókört — amelynek egyetlen feladata épen a kultúra fejlesztése, ápolása volt — nem fogadták el kultúregyesületnek. És ez még nem volt elég. Szabadkán, ahol a lakosság túlnyomó többsége magyar, külön 300 dinárt kellett fizetni előadásonként, mert ennyi volt az *idegennyelvű* előadások adója. Idegen nyelv volt tehát a magyar Szabadkán, a magyar színházban.

Külön fejezetet érdemelnének

az Olvasókör gyermekelőadásai, hiszen a névelemzéssel és a jugoszláviai „magyar iskolákkal” sujtott apróságok alig-alig tanulhattak meg magyarul; csak így és itt ismerkedhettek meg a magyar mult mesealakjaival és a magyarság költőivel. Ezeket a mesedélutánokat Léva né Alakker Anna tartotta, míg később a nagy költő huga, Kosztolányi Mariska vette át irányításukat.

De be kell még számolnunk a János vitérről, illetve a János vitéz ének és zeneszámairól, mert az egész mesejáték bemutatását Szabadkán nem engedélyezték semmiképen. Így is felejthetetlenül szép volt. Hatalmas szimfonikus zenekar és az Olvasókör száztagú vegyes énekkara ünnepi est keretében szólaltatta meg Kacsóh Pongrác gyönyörű melódiáit, Fehér Ödön karnagy betanításában és vezényletével. Ott lelkesedett akkor is Szabadka és a környék jóformán minden magyarja...

És ha Szabadka elsikkaszthatatlanul hatalmas magyarsága a legtöbbször magához is ragadta a kezdeményezést és színjátszói, vezetői, kultúrmunkásai talán többet is dolgoztak a vidék műkedvelőinél, nem maradt messze tőle Bácska és Bánát egyetlen magyar községe sem, hiszen ugyanaz volt a cél: megtartani, megerősíteni és tanítani a magyarságot, különösen a fiatalokat, akiket a hivatalos apparátus minden erőfeszítése

igyekezett bizonytalanná, félenkebbé és magyartalanabbá tenni. Az akadályok és a lehetőségek is ugyanazok voltak mindenütt. Minden városban és minden faluban akadt néhány lelkes magyar, aki nem törődve anyagi áldozatokkal, rendőri okvetetlenkedéssel, néha komoly kellemetlenkedéssel, sőt börtönnel sem, mindent megtett, amit csak tehetett. Ez a minden talán ma nem látszik soknak és ez a minden ma talán kevés is valóban. Akkor azonban nagyon sok volt.

A szabadkai, valamint az egész jugoszláviai magyar műkedvelés harsogó csatakiáltás volt: *vagyunk!* Vagyunk a meghamisított statisztika, az elfojtott szó, a lehetetlenné tett megmozdulás dacára is. Vagyunk akkor is, ha nem tudnak rólunk és magyarok vagyunk akkor is, hacsak a lelkünk legmélyén loboghat is a piros-fehér-zöld lobogó tűzpompája.

És vitték a magyar szót és magyar szívüket dőcögő vicinálisok, harmadik osztályán úriasszonyok, ügyvédek, földbirtokosok, orvosok, tisztviselők, földmunkások és iparosok. Vitték vonaton, ha lehetett és gyalog is, ha úgy kellett, ingyen vagy fillérékért, ahogy a színészet ősi mesevilágában és körmölték a színlapot és tanultak és tanítottak... lelket adtak és bennük is kigyult a lélek a tapsok magyar tűzviharában.

GARAY BÉLA